

Лариса Голоюх

ПОРІВНЯННЯ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Порівняння — традиційний образний засіб художньої мови й одиниця мовного простору поетичного тексту. Коли говорять про роль порівняння у поезії, переважно оперують поняттями *експресивність* та *емоційність*.

Жанр історичного роману у віршах має власні естетичні закони, які не завжди збігаються зі специфікою «малих» поетичних жанрів. Слід врахувати, що роман у віршах — цілісна художня структура. Порівняння в такому тексті виступають насамперед елементом змістової єдності образів та сюжетів твору.

У мові історичного роману у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай» більшість порівнянь перебуває в семантичному полі *людина*. Мовне портретування людини через порівняння створює колоритні зорові образи, як-от: *Грицько був красень, очі — як терночки; Таке обличчя, зразу і не звикнеш, — різке, як меч. Тонке, як тятива; А в нього сива борода, як дим; Вже в мене й чуб, як пух на осокові.*

Порівняння увиразнює зовнішній портрет персонажа, додаючи до нього психологічні штрихи: *Мов колодки, поцукані в дровітні, гіркі обличчя в борознах думок; Бо я таки зробилась, як черниця.* Порівняння *мов колодки, мов черниця* не лише створюють конкретно-зорові картини, а й додатково інформують про причини певного стану людини: важка доля, трагічні перипетії, душевні травми тощо.

Центральний персонаж роману — Маруся Чурай. Компоненти порівнянь, які моделюють її мовний образ, належать до конкретно-чуттєвої та зорової сфер, наприклад: *І я пішов, бо я пішов до тебе, бо ти мені світила, як зоря.*

Поетичне узагальнення мовного портрета Марусі Чурай ґрунтується на контекстах із соціально наповненими асоціативно-змістовими конструкціями, побудованими на зв'язках: 1) *людина — народ: Красива я була, правда?/ Схожа на свою матір./ Смілива я була, правда?/ Схожа на свого батька./ Співуча я була, правда?/ Схожа на свій народ..;* 2) *людина —*

пісня. Порівняння як *голос України* трансформується в розширений метафоричний образ: *Вона ж була як голос України, що клекотів у наших коровах!*

У такому самому контексті представлено й образ Волині, метонімічним знаком якої поетеса обирає національно-культурний феномен *вишита сорочка*. Це не випадково, адже Волинь — край, де вирощують льон, де тчуть і вибілюють полотна, на яких як *долю* пишуть книгу життя. Пор.: *Але й життя там, Боже, твоя воля./ У них же там і сорочки, як доля./ Там сосонку, кривульку або човник —/ А рукави ж біліші лебедів —/ Ото як пустить чорним,/ чорним,/ чорним/ до зап'ятку у декілька рядів!*

У цьому контексті бачимо взаємопроникнення мотиву *біле – чорне* в реально-чуттєвій сфері (*сорочки*) та абстрактно-ідеальній сфері (*доля*).

Жанрові історичного роману у віршах підпорядкована оповідна манера викладу. Саме з нею пов'язана активність порівнянь із дієслівною основою. Інколи суб'єкт порівняння в таких структурах невербалізований, основу його створюють образи праці (*Живу, роблю, гарюю цілий вік. Та все ж одна. Тягну, як шкapiнняка; Робив, як віл. Трудився без спочину*), психологічного стану (*Ввійшов, як грім, обвітрений з дороги; Скрадатись, як звір, у корчах бережних, задихану втому звірати лісам*), способу життя (*Так і живу, минаю, наче хмарка. Вся облітаю, як осінній лист*). Невербалізованість суб'єкта порівнянь зумовлює увиразнення динамічної ознаки людини. Такі порівняння є компонентами словесного живопису, наприклад: *Диви, сидить і нас не помічає, як той надгробок сивої печалі*.

Художнє моделювання образу персонажа в мові роману Ліни Костенко часто побудоване на контрастах. Мовний портрет Марусі Чурай доповнює «висока» лексика: *на обличчя з янголами схожа; Ця дівчина. Обличчя, як з ікон*. Експресивність мовного портрета Галі Вишняківни забезпечують здрібніло-пестливі форми і суб'єкта, й об'єкта порівняння: *Як реп'яшки, зелені оченята*. «Неестетичне» порівняння як *реп'яшки* підсвідомо викликає асоціацію *людина з невродливим, неодухотвореним обличчям*. Здрібніло-пестлива форма об'єкта порівняння надає образу іронічної тональності.

Порівняння увиразнюють психологічний портрет двох персонажів — Марусі і Галі. Драматичний епізод роману — оповідь про суд над Марусею — містить кілька показових зіставлюваних мовних картин. Порівняймо: *Сиділа Галя, наче панська рожка і Але вона ні слова не сказала, усправедливлень жодних не дала, тільки стояла, яко з каменю тесана; І хто ж убив хорунжого? Дівчина! А як по ньому тужить! Як вдова!* Автор застосовує у творі кінематографічний прийом: важлива деталь — великим планом. Крім функції «збільшення» кадру, порівняння виконує й інше завдання: воно виступає концентрованим, лаконічним носієм різної інформації, вказує і на зовнішні ознаки, і на внутрішній стан людини.

У структурі мовного портрета Марусі Чурай заслуговує на увагу ще один експресивний образ — порівняння-заперечення, яке логічно узагальнює психологічний портрет: *Я маю іншу гадку. Якась вона не схожа на убивць.*

Моделювання внутрішнього простору людини реалізується в романі через образне розгортання понять *душа, печаль, життя, думки, слова, пісні*. У поетичному словнику Ліни Костенко абстрактне репрезентується через конкретне завдяки порівнянню, наприклад: *Душа розм'якла якось, заморилась, хоч коники ліпи, як з м'якуша; Свою пригаслу душу чи донесу, як свічечку на Стрась; Душа змарніла, як зів'яле клечання; Спливло життя, як листя за водою; Вже й так життя, як льох без душника*. Узагальнений образ *печалі, туги* поданий через матеріальні денотати — назви, пов'язані з природою, повсякденням, наприклад: *Печаль осиплеться, як маки; туга моя степом аж ген за обріз, чорна, як рілля*.

Печаль як невід'ємна ознака психологічного стану Марусі Чурай, знак внутрішніх випробувань оприявлюється в лексичній паралелі *печаль—слово—кобзар—струна*, наприклад: *І десь в ті дні, несміло, випадково,/ Хоч я вже й пісню склала не одну,/ Печаль моя торкнула вперше слово,/ Як той кобзар торкав свою струну*.

У мовосвіті Марусі Чурай актуалізований глибинний зв'язок *слово—пісня*. Це священні реалії, на захист цінності яких стає героїня роману: *одного прошу: у мою дитину не кидайте сло-*

вами, як багом; Її пісні — як перло багатоцінне, як дивен скарб серед земних марнот.

Мовно-естетичними знаками українського національного простору в романі Ліни Костенко «Маруся Чурай» виступають номінації *земля, вода, зорі, сонце, хмари, ніч* та ін., які в конкретних текстових умовах розгортаються за допомогою порівнянь, наприклад: *Земля у росах, як в парчі; А вечір темний. Хмари, як повіса; Свята вода — як бузинова гуща.*

Традиційний засіб локальної характеристики художнього національного простору — лексема *хата*. У спогадах Марусі, пов'язаних із дитинством, номінація *хата* наповнена лірично-інтимною конотацією, інтертекстуальним казково-оповідним змістом, які створює порівняння: *і хата, як старенька рукавичка, —/ в ній кіт живе, цвіркун живе і дід.*

У світовідчуттях дорослої Марусі після втрати близьких людей *хата* — це мовний знак смутку: *А десь окремо, як болюча згадка,/ стоїть за зиму нахолола хатка./ Над Ворсклою, під тими яворами,/ де вже ніхто не світить вечорами.*

Таким чином, порівняння виступають однією з виразних ознак поезики роману Ліни Костенко «Маруся Чурай». Вони розширюють межі художнього опису, увиразнюють авторську оповідь, надаючи їм додаткових семантичних і стилістичних відтінків. Естетично ускладнюючи художній образ, порівняння водночас забезпечують його цілісність.